

LÁSKY ČAS

aneb

Odchylky od základního slovosledu v české sylabotónické poezii

Plny brázd jsou prázdne dlaně.

Prsty ještě tápou tmami.

Je tu někdo. Něco dá mi.

Nebyl. Bída spadla na ně.

+++

Motivační text:

Vzorem bud' nám, svatý Mořici, mučedníkú hvězdo zářící.

Někdo opisoval, čárku za slovem v předloze neviděl, ale u „mučedníkú“ škrtl kroužek, protože nepostřehl inverzní slovosled:

Vzorem bud' nám, svatý Mořici, mučedníkú hvězdo zářící.

+++

Základní slovosled (ZS):

pořádek slov, který je obvyklý v jazykově bezpříznakové výpovědi (L. Uhlířová, heslo „Slovosled základní“, ESČ, 2002, s. 427).

Odchyly od základního slovosledu (OZS) – důvody:

1. dodržení rytmického nebo rýmového schématu,
2. „fonická linie“ (Mukařovský),
3. intonační zdůraznění sémanticky důležitých slov
4. manýra – nápodoba tradice.

Ad 1.

*Jak, bratře, sem jsi zbloudil / **tak dálné do pustiny?*** Sládek

*Jak je krásná **Haná**, / deštěm **zulíbaná*** Mikulášek

Ad 2.

Fonická linie: linie výdechové intenzity + linie intonační + způsob spojování slabik.

Originál: *a **bujný** **vřískot** jejich **přes** celičký **letí** **Kanaán*** – čtyři stejně důležité vrcholy.

Úprava: *a jejich **bujný** **vřískot** **letí** **přes** celičký **Kanaán*** – jen dva.

Ad 3.

Až** se tobě **třásti** bude **ruka Neruda – rovnoměrně rozmístěné intonační vrcholy.

Ad 4.

*sem **svá zření** **různá** **obratte*** Kollár

*Sem tam se **dubů větve** rozdělily* Vrchlický

Dosavadní bádání (výběr):

Daneš, F. (1958): Intonace a verš. *Slovo a slovesnost*, 19, č. 2, s. 103–124.

Jelínek, M. (1966): Slovosled v dnešní české poezii. In: J. Levý (ed.), *Teorie verše I*. Brno: Univerzita J. E. Purkyně, s. 33–46.

Rysová, M. (2008): Nejednoznačnost aktuálního členění výpovědi v básnické tvorbě Otokara Březiny. *Čeština doma a ve světě*, 16, č. 3–4, s. 147–156.

Mukařovský, J. (1929): Souvislost fonické linie se slovosledem v českých verších. *Travaux du Cercle Linguistique de Prague* 1, s. 121–144).

Zkoumané texty (chronologicky):

Jan Kollár, *Slávy dcera* (1824)

Karel Hynek Mácha, *Máj* (1836)

Karel Jaromír Erben, *Kytice z pověstí národních* (1853)

Vítězslav Hálek, *Večerní písně* (1859)

Josef Václav Sládek, *Básně* (1875)

Jan Neruda, *Balady a romance* (1883)

Jan Neruda, *Prosté motivy* (1883)

Jaroslav Vrchlický, *Sonety samotáře* (1885)

Jan Trýzna, *Harém* (1899)

Jaroslav Vrchlický, *Strom života* (1909)

Viktor Dyk, *Anebo* (1918)

Jiří Wolker, *Těžká hodina* (1922)

Bohuslav Reynek, *Rty a zuby* (1925)

Vítězslav Nezval, *Básně noci* (1930), b. „Edison“, „Neznámá ze Seiny“ a „Silvestrovská noc“

Josef Hora, *Tiché poselství* (1936), b. „Marie Aubková“ a „Zpěv k andělům“

Oldřich Mikulášek, *Sólo pro jeden dech*, 1988 (výbor, zkoumáno 1941–1957)

Jaroslav Seifert, *Maminka* (1954)

Vítězslav Nezval, *Chrpy a města* (1955)

Václav Renč, *Popelka nazaretská* (1969)

Bohuslav Reynek, *Odlet vlaštovek* (dopsáno 1971)

Jan Skácel, *Naděje s bukovými křídly* (1983), oddíl „Oříšky pro černého papouška“

Jiří Suchý, *Kolik očí má den* (1987), b. „Kuchyňská měsíční svita“, „Nelze to říci jednoduše“ a „Protektorátní blues“.

Předznamenání rozboru:

Ve všech zkoumaných textech existují vedle OZS také příslušné varianty se ZS.

Jednotlivé OZS:

1 Antepozice neshodného přívlastku – jednodušší kombinace

„lásky čas“ (2 – 1): *Oknem se dere slunce jas* [RÝM v tento čas] Suchý;
 „krásné lásky čas“ (3 – 1 – 2): *Všecko plyne(,) vesmírného zvonu hlas* [RÝM kráčí čas]
 Nezval;
 „lásky krásné čas“ (3 – 2 – 1): *jen píseň byla moci jeho mez* [RÝM ples] Dyk;
 „dávný lásky čas“ (1 – 3 – 2): *omilostněnou světa suší* [RÝM tuší] Hora;
 „lásky dávný čas“ (2 – 3 – 1): *A vykoupám se v nich / jak husy bílé peří* [RÝM když se šerí]
 Nezval;
 „lásky čas dávný“ (3 – 2 – 1): *nechce chátrý křiků neposvátných* [RÝM samostatných]
 Kollár;
 „v lásky čas“ (1 – 3 – 2): *Na malomocných ostrovy / se rychle odebral* Nezval.

2 Antepozice neshodného přívlastku – složitější kombinace

2.1 Konstrukce, ve kterých jsou jak neshodný přívlastek, tak řídicí jméno rozvity shodným přívlastkem:

„krásné lásky dávný čas“ (3 – 4 – 1 – 2): *Hubených let holé hnáty* [RÝM paty] Reynek 1971;
 „lásky krásné dávný čas“ (3 – 4 – 2 – 1): *mladosti mé jarý štěp* Erben;
 „dávný krásné lásky čas“ (1 – 4 – 2 – 3): *bdělá dlouhé noci stráž* [RÝM nezlekáš] Vrchlický;
 „dávný lásky krásné čas“ (1 – 4 – 3 – 2): *Ale každou krás těch květinku* [RÝM účinku] Kollár;
 „krásné lásky čas dávný“ (4 – 3 – 1 – 2): *ohromna ptáka peruť dlouhá* [RÝM pouhá] Mácha;
 „lásky krásné čas dávný“ (4 – 3 – 2 – 1): *rosniček rosných hlasy rosné* [RÝM neúprosné]
 Skácel;
 „lásky dávný krásné čas“ (2 – 4 – 3 – 1): *I slov nemá sladkých polovička* Kollár.

2.2 Konstrukce s předložkou u neshodného přívlastku:

„bez lásky čas“ (3 – 1 – 2): *o lásce veršům se i mládež směje* Vrchlický;
 „bez krásné lásky čas“ (2 – 3 – 4 – 1): *Žel jen, že čas nad vši zemskou smělý / krásou panství
 sobě osobí* Kollár, *ZS panství nad vši zemskou krásou*;
 „dávný bez lásky čas“ (1 – 4 – 2 – 3): *Hnusné bez balzamu mumie* [RÝM nebije] Kollár.

2.3 Konstrukce s předložkou u řídicího jména a zároveň se shodnými přívlastky:

„v krásné lásky čas“ (1 – 4 – 2 – 3): *jen pro bratrských srdcí chvění* [RÝM pokušení] Hora;
 „v lásky krásné čas“ (1 – 4 – 3 – 2): *přes cest polních bláto* Dyk;
 „v dávný krásné lásky čas“ (1 – 2 – 5 – 3 – 4): *Strejček Vacek v krčmě seděl / v milém
 dobrých přátel kruhu. / Pivka sobě pilně hleděl, / které šlo mu také k duhu* Trýzna;
 „v dávný lásky krásné čas“ (1 – 2 – 5 – 4 – 3): *a ve hluboké čela jeho vrásky* Vrchlický;

„v krásné lásky dávný čas“ (1 – 4 – 5 – 2 – 3): *Ted' zpívá hymnus lid. Já nevím, za té písně / vítězných akordů proč vstává tíha vin* Karásek, *ZS proč za vítězných akordů té písně*;
„v lásky krásné dávný čas“ (1 – 4 – 5 – 3 – 2): *po srdce mého zprahlé poušti* Neruda;
„v dávný lásky čas“ (1 – 2 – 4 – 3): *Na zakletém dnů záluží* [RÝM na kůži] Reynek 1971;
„v lásky dávný čas“ (1 – 3 – 4 – 2): *Ve kvítků pěkný kalíšek* Hálek;
„v lásky čas dávný“ (1 – 4 – 3 – 2): *na národu roli dědičné* [RÝM rozličné] Kollár;
„v dávný bez lásky čas“ (1 – 2 – 5 – 3 – 4): *jak zajde za onou v obzoru skalinou* [RÝM pohynou] Mácha.

Další kombinace zatím nedoloženy.

3 Postpozice shodného přívlastku

Mateřídouško vlasti naší milé Erben

4 Postpozice shodného přívlastku v kombinaci s neshodným přívlastkem

a slunce jasná světů jiných Mácha

Slyšel jsem šelest jednotvárný deště Dyk

5 Obstupné kladení vícečlenného shodného přívlastku

v hedvábné chvíli večerní / harfy jak kolmé splavy ční Skácel

6 Inverze zájmeného a adjektivního přívlastku

Pane, zda tvrdá má touha / není jen mátoha pouhá Reynek

7 Kladení rozvitého adjektiva na konec přívlastkové konstrukce

krajina jako skýva chleba / žebráky ještě za tmy ptaná / krajina dávno od pradávna / rukama lidí dotýkaná Skácel

8 Kladení rozvitého adjektiva před řídicí jméno

jako milenec po sladké rozkoši / jako z bitev kráčejíci zbrojnoši Nezval

9 Kladení přívlastku nebo řídicího jména před předložku

Kterak jsi zapomněl dědičný na díl? / Kterak jsi váhal? A kterak jsi zradil? Dyk (poslední)

10 Oddělování přívlastku a řídicího jména jinými slovy nebo nezávislými větnými členy

Zhýralého mám to muže Trýzna (blízké běžné mluvě)

Tisíc zloboh Milek spojuje / nástrah klamem navnazených slibným [RÝM chybným] Kollár;
ZS buď *zloboh Milek spojuje tisíc nástrah navnazených slibným klamem*, nebo *zloboh Milek spojuje tisíc navnazených nástrah slibným klamem* (křížení syntagmat)

11 Vkládání slov do zájmen a příslovcí *cokoli, kdokoli, jakkoli* apod.

„Mezi *koli* a druhé k němu náležející slovece jiné částky řeči se mohou klásti“ (Jungmann, 1836, s. 102)

s tím křížem v ruce na dlouhé holi / a s tím růžencem – kdo jsi ty koli, / kam ubíráš se nyní podvečerem? Erben

12 Příklonky kladené příznakově, ale gramaticky

Podlaha dává jim pusy Suchý

13 Příklonky kladené negramaticky

Ukradl jsem bohatství ti mladých citů Neruda

Někdy však utrhne / do moře hvězda se; / tobě-li patřila, / veta je po spáse! Sládek

14 Příznakové kladení nerematického slovesa na konec věty

[...] *tvé sny a boje / jak listí jsou, jež urval vichr z břízy* Vrchlický

15 Přechodník kladený na konec rozvinuté polovětné konstrukce

kde jsem v pachu novinářské černi tona / uzřel velkou podobiznu Edisona Nezval.

16 Tranzitní nebo rematické sloveso kladené na začátek věty

Je bez nástupce král Nezval

Kříž stop. Už nikdo nevisí. / Spadaly rány, zčernaly. Reynek

17 Rematické větné členy zdůrazněné posunem vpřed

Nechci bez viny tu stát Vrchlický

Půl pláště. Radost najdi si. Reynek

18 Inverze infinitiv – verbum finitum nebo infinitiv – predikativum

Slyšíš, matko, ty víš mnoho, / víš, co potkati má koho Erben

19 Přesouvání spojek a spojovacích výrazů z iniciální pozice

ctili jsme se, drahý otče, / muž jak může ctíti muže Neruda

20 Kladení jiných členů než přísudkového slovesa před podmínkové *-li*

Už v psané češtině barokního období byl dominantním hostitelem příklonky *-li* slovesný tvar, a to v 93,1 % zkoumaných případů (Kosek, 2010, s. 238).

Tož, žádám-li vás skromně o slyšení, / stín-li se mísí v spory pozemské, / vyhovte! Nechci mnoho: okamžení! / Kazatel prosí z kaple betlémské Dyk

+++

Hustota OZS v souvislém textu – počty užitých OZS ve sto verších:

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	Type	Token
JKo	5	1	30	3	-	-	1	-	-	14	-	3	-	17	-	-	1	1	-	2	11	78
KHM	8	2	13	1	-	1	2	-	-	10	-	3	1	37	-	1	-	-	-	-	11	79
KJE	2	-	7	1	-	-	1	-	-	-	-	1	-	17	-	3	2	-	1	1	10	36
VH	3	1	3	1	-	-	-	-	-	1	-	18	4	23	-	2	3	-	-	-	10	59
JVS	3	-	9	-	2	-	-	-	1	4	-	9	2	9	-	3	5	-	-	-	10	47
JNB	-	-	6	-	1	-	-	-	-	2	-	9	-	20	-	-	3	2	1	-	8	44
JNP	2	1	11	-	2	6	-	-	2	5	-	12	-	10	-	-	3	-	4	-	11	58
JVSS	4	2	10	-	4	-	-	-	-	6	-	17	-	13	-	1	6	-	3	-	10	66
JT	-	1	7	-	3	1	-	-	-	4	-	10	-	11	1	-	6	1	-	-	10	45
JVSŽ	5	1	3	1	2	1	-	-	-	5	-	8	-	-	-	-	-	-	-	-	8	26
VD	3	-	11	1	-	3	-	-	1	6	-	12	-	2	-	4	12	-	1	-	11	56
JW	1	-	15	-	-	-	-	-	-	1	-	8	-	12	-	-	-	-	-	-	5	37
BRR	14	1	17	1	1	2	1	2	-	3	-	9	1	8	-	-	1	-	2	-	14	63
VNE	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	6	-	2	1	-	-	-	-	-	3	9
VNN	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	11	-	1	-	-	-	-	-	-	3	13
VNS	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3	-	-	-	-	-	-	1	-	2	4
JH	6	2	6	-	2	-	1	-	-	-	-	7	-	6	-	-	-	-	1	-	8	31
OM	-	-	13	-	1	-	3	-	-	-	-	10	-	8	-	-	4	2	4	-	8	45
JSe	-	-	2	-	2	-	-	-	-	-	-	14	1	1	-	-	-	-	-	-	5	20
VNCh	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	15	1	4	-	-	2	-	-	-	5	23
VR	2	-	9	2	4	1	-	-	-	-	-	10	-	6	1	-	2	-	-	-	9	37
BRO	12	3	4	-	2	-	1	1	-	-	-	4	-	5	-	4	6	-	-	-	10	42
JSk	1	1	8	-	1	-	3	-	-	-	-	3	-	8	-	-	7	-	-	-	8	32
JSu	1	-	3	-	-	-	2	-	-	-	-	7	-	-	-	-	3	-	1	-	6	17
celkem	72	16	187	11	28	16	15	3	4	61	-	209	10	220	3	18	66	6	19	3		
autoři	14	9	17	8	11	8	8	1	3	7	0	18	6	17	3	7	14	4	9	2		

Nejvíce různých typů OZS ve sto verších: Reynek (14), Kollár, Mácha, Neruda a Dyk (11), Erben, Hálek, Sládek, Vrchlický a Trýzna (10).

Nejméně různých typů OZS ve sto verších: Nezval (2, 3), Wolker a Seifert (5).

Nejvíce výskytů OZS na sto veršů: Mácha (79), Kollár (78) a Vrchlický (66), ve 20. století Reynek (63) a Dyk (56).

Nejméně výskytů OZS na sto veršů: Nezval (4, 9, 13), v 19. století Erben (36).

Autorsky nejvíce rozšířené OZS:

příklonky kladené příznakově, ale gramaticky (všech 18 básníků),

postpozice shodného přívlastku a příznakové kladení slovesa na konec věty (17 básníků).

Autorsky nejméně rozšířené OZS:

kladení rozvitého adjektiva před řídicí jméno (jeden autor),

vkládání slov do zájmen a příslovcí *cokoli*, *kdokoli*, *jakkoli* apod. (žádný autor).

Bez ohledu na hustotu OZS v zkoumaných 100veršových vzorcích:

Časově trvalejší: odchylné kladení příklonek, přívlastků, sloves netvořících vlastní réma a zdůrazněných větných členů.

Vázané na starší období a tradičnější umělecké směry: odtrhování těsně souvisejících větných členů nebo rozštěpení předložkových spojení.

Přelomem ve vývoji: 1. čtvrtina 20. století.

Poslední zástupce „staršího“ období: Dyk.

+ + +

Poslání – jde to i bez OZS:

*Pět minut za městem ční prapor nad mostem /
Nad mostem na kterém se smeká před Kristem /
Šest sedm zašlých soch tu znázorňuje týden /
Týden všech sedm dní za jeden jediný den /
Husa má neděli a komín pondělek /
Pondělek kominik jenž čítá výdělek /
Úterý s ošatkou zde platí víc než středa /
Ta středa plná much a popelavě šedá /
Občas tu projede čtvrtiční autobus /
Či klobouk na kterém se zračí pestrý vkus /
Vkus vlídné soboty jež mají polní kvítka /
Pět minut za městem je malá křižovatka.*